

MEDICINE, RELIGIOUS BELIEF AND LITERATURE

Mirela Radu, Assist., PhD, "Titu Maiorescu" University of Bucharest and Diana Stoica, Assist., PhD, Politehnica University of Bucharest

Abstract: This article is aimed at analyzing medical and literary work of two personalities of Romanian medicine. What characterizes Victor Papilian's writing and could integrate him into the Christian values is his thirst for deeper knowledge, beyond the tangible and objective reality whose way was open by the chosen way: science. Diversified literary contrast is based on a deeply intellectualist structure of the author. Exaggerated didacticism, the physician-literate proved sometimes, was often criticized for its character "fundamentally hybrid, with an confused ideology, without glare."¹ But what exegetes reproach the anatomist is the excess of erudition which floods at times the literary page. On the other hand, like most medical figures of the time, Gr. T. Popa was a convinced nationalist with a strong moral structure and a mixed personality fighting for social justice.

Keywords: science, art, religion, pragmatist, medicine

Un medic-literat fascinat de mituri, **Victor Papilian**, a apelat la mitul Meșterului Manole. Despre personalitatea complexă a renumitului anatomist îndrăgostit de literatură stau și cuvintele altui savant cu formație medicală: psihologul Nicolae Mărgineanu. Papilian este zugrăvit drept nu doar un susținător înfocat al colegilor literați, prin revista pe care o păstora, dar și un cititor avid de la beletristică la psihologie, fiind la curent cu cele mai recente lucruri publicate. Nu de puține ori profesorul de anatomie este descris de către student sau colegi ca având o personalitate deschisă, jovială dar și însetată de cunoaștere:

“Nu pot să uit pe directorul de mai târziu al celor două instituții de cultură, profesorul de anatomie de la Facultatea de Medicină, Victor Papilian, de care studenții săi la Căminul Avram Iancu vorbeau cu nemărginită admirație. A fost, poate, personalitatea cea mai multilateral dezvoltată de la Universitatea din Cluj, deoarece nu era numai autorul unui excelent tratat de anatomie, care și-a păstrat pe deplin actualitatea și azi, ci și un foarte bun nuvelist, romancier și dramaturg. Precum și un violonist neîntrecut. Și chiar un compozitor! A redactat și revista *Darul Vremii*, la care am colaborat și eu.

A fost o dimineață de primăvară, când profesorul Papilian a venit la Institutul de Psihologie. Văzându-l pe coridor, am crezut că-l caută pe profesorul Goangă și de aceea am alergat repede în întâmpinarea sa, fericit că am, în sfârșit, prilejul de a-l cunoaște și personal.

– Domnul profesor Goangă este încă jos în locuința sa, dar îl anunț imediat, i-am spus eu.

– Nu pe colegul meu Goangă îl caut, ci pe domnul Mărgineanu, a răspuns el.

– Mărgineanu sînt eu, domnule profesor, am răspuns cu sfială.

M-a îmbrățișat cu căldură, spunîndu-mi cît de mult i-a plăcut *Psihologia germană contemporană*, apărută doar de zece zile. M-a invitat apoi să mă asociez cercului său literar, care publica frumoasa revistă *Darul vremii*. În continuare m-a onorat cu prietenia sa, a cărei

¹ Perpessicus, *Opere*, vol 3, *Mențiuni critice*, Editura Minerva, București, 1971, p. 229

amintire o păstrez ca pe una din cele mai alese comori ale sufletului meu. La cursurile mele am fost fericit să-lam ulterior pe băiatul său, care a moștenit talentul multilateral al strălucitului său părinte.

Atenția profesorului Papilian față de modesta mea persoană mi s-a părut cu atât mai excepțională cu cât înainte cu câteva zile venise la Institut ministrul Lepădatu, căruia dascălul meu dorea să-i arate studiul meu din *Zeitschrift der Angewandte Psychologie*, care transpunea cercetările din institut și în circuitul internațional. (...)

Profesorul Papilian mi-a fost nespus de drag și pentru sinceritatea și naturalețea izvorită din vechiul dicton sănătos al străbunilor noștri, *Om sînt și nimic din ceea ce e omenesc nu-mi e străin*. Strămoșii noștri lăsuă drum deschis și greșelilor, nu numai virtuților. După toată probabilitatea de altfel cuvîntul de „eroare“ derivă direct de la „Eros“, pe care mitologia elină, în îțelepciunea ei, l-a „simbolizat“ cu trup de mic copil. Fire de artist, profesorul de anatomie, îndrăgit de frumusețea corpului omenesc – pe care Thomas Mann o descrie atât de strălucit în *Muntele Magic* – a fost furat și el de o frumoasă domniță – fină poetă și ea, pe care a îndrăgit-o mult și Blaga. (...)

Ciudate și stranii mai sînt „erorile“ făcute de sulița lui Eros în inima oamenilor, chiar a celor cu personalitate deosebită. Dar dezvoltată nearmonios! Papilian a materializat idealul lui Goethe, pe care-l admira atât de mult.”²

Unele fețe bisericești consideră că anatomistului i s-a făcut o nedreptate din partea bisericii ortodoxe prin faptul că literatura sa cu un “(...) puternic colorit creștin și” care ar putea “fi socotită chiar ca fiind pusă în serviciul lui Dumnezeu” nu a fost cu adevărat asimilată de valorile creștine românești. Chiar și naționalismul literatului-medic este adus în discuție drept un motiv în plus pentru acceptarea scrierilor profesorului anatomist în galeria scriitorilor care au luptat pe frontul cultural pentru dezvoltarea culturii române în variile sale forme: “(...) deși ardelean, după cât știu, numai prin adopțiune, a pătruns ca puțini alții viața ardelenescă, făcând să pulseze în aproape toate operele sale literare frământările sociale, politice și religioase din Ardeal. Ar fi destul să amintesc de puternicul și voluminosul roman intitulat *In credința celor șapte sfeșnice*, în care găsim zugrăvit, ca într'o vastă frescă, întreg sbuciumul vieții ardelenesti de după primul războiu mondial. De asemenea, sufletul ardelenesc se recunoaște pe sine în minunatele *Nuvele ardelenesti*, strânse în volumul intitulat *De dincolo de râu*. Și nu mai puțin ardelenescă este piesa *Cerurile spun*, care a fost reprezentată pentru prima dată pe scena Teatrului Național din Cluj, în ziua de 6 Noemvrie 1933, cu prilejul sfințirii bisericii catedrale.”³

Ceea ce îl motivează pe mare anatomist pe calea căutării perpetue este o anumită “(...) frământare sufletească, același dor adânc de depășire, de transcendere, aceleași chemări ale Absolutului și aceeași neîncredere în puterile rațiunii deslipită de credință și iubire.”⁴ Rațiunea cu care anatomistul își înzestrea personajele literare este doar un argument că excesul de obiectivitate și scientism nu fac decât să sărăcească ființa umană care se îndepărtează, astfel, de valorile primordiale. Piesa *Cerurile spun* nu face decât să reitereze sărăcirea sufletului adusă de apologia teoretizării, un “exces de raționalizare, apoi ravagiile raționalizării desfrânate.”⁵ Raționalizarea excesivă distruge sufletul, ducându-l chiar la crimă (*Cerurile spun*).

² Nicolae Mărgineanu, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, Prefață de Mircea Miclea, Editura Fundației Culturale Române, 2002, p. 50

³ Diacon Dr. Emilian Vasilescu, *Arta în slujba lui Dumnezeu. Literatura creștină a dlui Prof. V. Papilian*, în *Revista Teologică*, nr. 11-12, an 1945, Sibiu, Academia Teologică Andreiană, p. 451

⁴ Ibidem

⁵ Idem, p. 453

Tot cu aceeași dorință distrugătoare sunt dotați și eroii din *Nocturnă*. Profesorul Domniceru își crește pe cei doi copii, Titu și Cora, în ceea ce el credea că este un spirit raționalist. Îi învață să nege orice lege morală și religioasă pentru a-și dezvolta spiritul critic. Efectele sunt devastatoare: lipsiți de un reazem spiritual, fiul devine narcoman și se sinucide iar fiica ajunge să se prostitueze. Concluzia care se desprinde din sistemul filozofic papilian este aceea că simpla rațiune, neînsoțită de trăirea spirituală nu poate duce decât la pierzanie: ”gândirea desprinsă de credință și iubire, gândirea luciferică, prezumțioasă și totuși, în fond, neputincioasă. Căci gândirea care, dimpotrivă, își cunoaște limitele și e chiar capabilă să se umilească în fața Absolutului, gândirea aceea nu omoară viața, ci se armonizează cu ea și face ca viața să prospereze.”⁶ Salvarea personajelor are loc prin dragoste: “contraponderea gândirii, este zămislițoarea și temeiul vieții.”⁷

Profesorul de teologie Emilian Vasilescu, a avut și dânsul șansa să-l întâlnească pe anatomistul Papilian și să-i aprecieze nu doar opera literară ci și devoțiunea creștină. Pagină cu pagină, aceste mărturii ale contemporanilor medicului-literat vin să alcătuiască frumosul tablou al unei personalități puse în slujba științei dar care simțea cu sufletul și iubea omul: ”Acum câțiva ani, când eram asistent la Facultatea de teologie din București, l-am chemat să vorbească studenților la un seminar. Nu-mi amintesc bine ce a spus atunci, știu numai că a fost o mărturisire caldă de credință sinceră, care a mișcat sufletul studenților și a determinat pe unul dintre ei, călugăr și poet talentat, să se înscrie la Facultatea de medicină din Cluj-Sibiu, ca să fie aproape de profesorul literat și credincios care-l impresionase atât de mult. Și este de notat faptul, că atât profesorul cât și studentul, deși angajați în studii de medicină, socotite ca cele mai refractare credinței, au găsit în această disciplină motive în plus pentru a-și întări credința și pentru a o revărsa în opera de artă. Căci și tânărul discipol are gata o piesă în versuri cu subiect din viața primilor creștini. Dl prof. Victor Papilian a înțeles deci să-și pună știința și arta în serviciul lui Dumnezeu, ca cel mai înalt scop pe care și-l pot pune acțiunile omenești. Principiul după care se conduce d-sa este acela, că arta, ca să fie fecundă și binefăcătoare, «cere o comuniune cu Dumnezeu.» Și este știut că adevărata artă și-a tras totdeauna seva din adâncurile credinței și a rămas nepieritoare în măsura în care s'a pus în serviciul lui Dumnezeu.”⁸ Dacă medicina oferă răspunsuri doar trunchiate, acestea sunt completate de fiorul estetic: “Cunoașterii științifice îi scapă totdeauna ceva; către exprimarea acestui ceva se îndreaptă limbajele atât de felurite ale artei.”⁹

Între *Biserica din slăvi* și *Cerurile spun* se pot găsi și similitudini. Ambele piese răspund dorinței de identitate națională de care a fost animat autorul lor: “(...) piesele încearcă să lărgescă semnificația cunoscută a jertfei creatoare înscriind-o pe fundalul istoric al luptei pentru realizarea unității naționale a poporului roman.”¹⁰

Caracterul eterogen al nuvelisticii papiliene este surprins cel mai bine de Perpessicius: “(..) povestiri și nuvele de inspirație religioasă, sondaje în substraturile credinței și legendelor, mărturii ale unui spirit datat meditației, care și dacă nu izbutește, întotdeauna, să dea contur și

⁶ Idem, p. 456

⁷ Idem, p. 458

⁸ Idem, p. 461

⁹ C.D. Zeletin, *Trăiam senzația penibilă că supraviețuiesc propriei sinucideri, Convorbire cu doamna Rodica Diaconu în Distinguo. Eseuri. Evocări. Scriitori medici. Convorbiri*, Editura Vitruviu, București, 2008, p. 373

¹⁰ Elisabeta Munteanu, *Motive mitice în dramaturgia românească*, Editura Minerva, București, 1982, p. 229

strălucire ficțiunilor sale, nu dovedește mai puțin o râvnă fecundă, care de atâtea ori, (...) se vedește efectivă.”¹¹

Sciziunea permanent dintre trăirea afectivă artistică și cea pragmatică, pe tărâmul medicinei, a fost sesizată și de alți scriitori. Astfel, C.D. Zeletin, practicant al medicinei și zelot al tuturor marilor personalități medicale care și-au pus amprenta asupra culturii românești, îl descria pe anatomist: “O existență extraordinară, un om ieșit din comun, cumpănind două poveri uriașe, medicina și arta, pe umărul lui de Atlas. (...) rămâne cel mai însemnat om universal pe care lumea medicală l-a dat culturii românești.”¹² Și Papilian a trăit literar, nuvelistica sa fiind impresionantă. Dacă scrisul său beletristic poartă mult mai pregnant amprenta studiilor medicale, respirând un aer scientist cu scilipiri de “zăcământ aurifer imens al lumii reale ori imagine”¹³, opera literară a lui Vasile Voiculescu pare mult mai detașată de latura breslei din care provenea, deschizându-se mult mai amplu spre aria creației artistice încântându-și cititorii prin “licăririle de astru etern către care, în nopțile singurății noastre întoarcem ochii.”¹⁴ Dacă scrisul lui Papilian pare uneori prea didactic, acest lucru îl pune în descendența lui Tostoi prin finețea observației psihologice și sociale dar se plasează în contemporaneitatea sa prin “prize la suferință.”¹⁵ Cu toate că interesul său nu s-a îndreptat în plan literar către descrierea obiectivului, perierghia sa intelectuală a fost absorbită de “realitatea problematizată și semnificativul cu mare forță de iradiere. Descripționismul a rămas în seama celui al volet al dipticului său, anatomia, sau, poate, în seama prozei sale dialectale, mai ales cea a nuvelor oltenesci.”¹⁶

O altă diferență care se merită amintită este cea între Papilian și Francis Rainer (1874-1944). Anatomistul bucureștean Rainer avea însă o abordare mult mai raționalistă și anti-metafizică chiar și în paginile sale, rare de altfel, de literatură. Era adeptul mișcării medicinei sociale al cărui fondator fusese medicul de origine germană Rudolf Virchow. L-a tratat pe Garabet Ibrăileanu pentru o maladie a plămânilor și, cu această ocazie, avea să se apropie și de grupul literar din jurul periodicului *Viața românească*. Rainer credea cu tărie că medicii nu trebuie să fie doar aparători ai integrității fizice a pacienților ci și oameni cu o cultură bogată, care să însuflească respect pentru înaltele valori morale. În încercarea sa de a-și dota studenții cu un arsenal cultural cât mai bogat, Rainer organiza prelegeri la care invita marile personalități ale vremii. Unii dintre marii oratori care au călcat pragul Facultății de Medicină au fost Mihail Sadoveanu, George Topîrceanu și Titu Maiorescu. În ciuda animozității vădite dintre Papilian și Rainer, cel de-al doilea vădea același interes pentru cultură ca și primul. Rainer își prezenta cursurile de anatomie într-o manieră originală, conexând studiul anatomic, cu cel al fiziologiei, cu literatura și pictura, astronomia și chiar sculptura căci “Rainer reprezintă în posteritate un concept estetic: viața trăită cărturărește, în care esteticul devine scop, un estetism al existenței științifice.”¹⁷

În plan medical, **Gr. T. Popa** își leagă numele, la nivel mondial, de descoperirea, împreună cu Una Fielding a sistemului hipotalamo-hipofizar. Câștigase o bursa de studii (Rockefeller) la Chicago.

¹¹ Perpessicius, *Opere*, vol 3, *Mențiuni critice*, Editura Minerva, București, 1971, p. 228

¹² C. D. Zeletin, *Cu gândul la Victor Papilian*, în *Distinguo. Eseuri. Evocări. Scriitori medici. Convorbiri*, Editura Vitruviu, București, 2008, pp. 270-271

¹³ Idem, p. 271

¹⁴ Idem, pp. 271-272

¹⁵ Idem, p. 273

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Idem, p. 272

Una dintre primele sale încercări la limita dintre știință și literatură, a fost traducerea lucrării lui Ernst Haeckel *Histoire de la création des êtres organisés d'après les lois naturells. Conférences scientifique sur la doctrine de l'évolution en général et celle de Darwin, Goethe et Lamark en particulier*. În ciuda obârșiei modeste, viitorul anatomist avea certe înclinații filologice, învățând singur limba germană și franceză. Cu atât este mai impresionantă capacitatea de a face traduceri, și de a îi fi acceptate de autorul tratatului, cu cât acest lucru avea loc pe când era în clasa a șasea. Însuși Ernst Haeckel (1834-1919) se afla la granița dintre anatomie, filozofie și genetică. Acesta era autorul legii biogenezei, conexând filogenia, ontogenia și anatomia. Peste ani, Freud avea să aplice aceleași principia, făcând legătura dintre biogenetica de ontogenia psihologică. Haeckel se avântase și pe teritoriul filozofiei semnând *Ghicitoarea Universului* (1901) și *Libertatea în Știință și Predare*.

În puținele răgazuri pe care le avea în timpul participării, pe front, în primul război mondial, Popa citea cu febrilitate fie filozofie (Kant), fie anatomie (Testut). După descoperirea anatomică remarcabilă, Gr. T. Popa fusese nominalizat la acordarea Premiului Nobel. Dar invidia unui confrate român, Vasilew Rășcanu, avea să-l îndepărteze de nominalizarea la acest premiu.¹⁸

În 1936, Grigore T. Popa avea să-și unească forțele cu doi iluști scriitori: Mihail Sadoveanu și George Topârceanu pentru a edita o revista, *Însemnări ieșene*-“cea mai importantă revistă de spiritualitate a țării”¹⁹-dar care, din păcate a avut viață scurtă, apărând doar patru ani. *Însemnări ieșene* era urmașa unei alte reviste importante: *Viața românească*. La rândul ei, *Viața românească* grupa, în 1906-anul fondării, printre inițiatori nume ilustre ale culturii, literaturii dar și științei. Astfel, Ion Cantacuzino era cel care se ocupa de problemele medicale expuse în paginile periodicului. Pe același medic, Cantacuzino, îl vom regăsi și în comitetul organizatoric de la *Însemnări ieșene*. În ceea ce privește începuturile carierei medicale a marelui anatomist-Gr. T. Popa- C.D. Zeletin afirma:” (...) a pendulat între filozofie și medicină, alegând-o la sfatul aceluiasi Paul Bujor pe ultima, așa cum marele său discipol, George Emil Palade, a ezitat și el între filozofie și medicină, alegând-o, din proprie inițiativă, pe aceasta din urmă.”²⁰ Pierdere pentru filozofie dar câștig pentru medicină, personalitățile puternice ale celor doi aveau să-și găsească glas în literatură. Implicarea medicului-literat Grigore T. Popa în activitatea revistei avea să fie una rodnică. Scria cu febrilitate creatoare și se semna adesea Paul Gore iar preocuparea literară este una de excepție “efervescentă, prin erudiție, spirit polemic, aserțiune francă, verb acid, curaj al părerilor, simț justițiar, umor, vervă.”²¹ Poate prea forțată, asemuirea lui Gr. T. Popa cu naționalistul Nicolae Iorga este, totuși, una viabilă prin însușirile de care anatomistul dădea dovadă. “Pulverulența notelor, vibrația intelectuală, acuitatea și promptitudinea recepției, largul spațiu spiritual în care se mișcă și prize la faptul zilei”²² făceau din acesta un adversar literar, cultural și chiar politic redutabil. Dotat cu “reflecția filozofică a omului de laborator”²³, Gr. T. Popa avea tot instrumentarul de erudiție pentru a putea accesa zone atât de incongruente: literatură și știință. Modul în care își simțea sufletul sfâșiat de cele două arii ale cunoașterii este și mai evident dacă amintim faptul că anatomistul își semna paginile de

¹⁸ A se vedea Richard Constantinescu, *Grigore T. Popa și „controversa Nobel”*, în *Viața Medicală*, nr. 29, 17 iulie 2015, p. 12

¹⁹ C.D. Zeletin, *Gr. T. Popa la Însemnări ieșene în Distinguo. Eseuri. Evocări. Scriitori medici. Convorbiri*, Editura Vitruviu, București, 2008, p. 263

²⁰ Idem, p. 264

²¹ Idem, p. 265

²² Idem, p. 266

²³ Ibidem

literatură cu pseudonimul pe când paginile de studii literare sau științifice erau iscălite de medic cu numele său real. Ca la mai toți medicii care și-au înmuiat condeiul în inspirația literară, și medicul ieșean avea vădite înclinații spre parimii, paradigme și parabole. Cea mai bună caracterizare a endocrinologului român este făcută de nepotul său, Dumitru Radu Popa: “Într-un cuvânt, a fost un om adevărat aflat la răspîntia istoriei, între două teribile dictaturi, un gînditor profund, cu o genă etică și morală care nu cunoștea compromisul, dimpotrivă, îl denunța unde îl identifica, netezindu-și astfel senin drumul spre martiriu și moarte. Împăcat cu el și cu lumea, nepătat și trăgînd un tragic semnal de alarmă asupra celor două isme distrugătoare ale secolului XX: fascismul și comunismul.”²⁴

Om de cultură cu vederi largi, medicinistul își antrena și studenții în căutări culturale febrile: “Organiza pentru studenți «Referatele de miercuri» - am un caiet al lui care chiar așa se intitulează – în cadrul cărora erau puse în discuție și analizate diverse cărți de știință, de filosofia științei. Era un fel de atelier de discuție.”²⁵ Cu atîta tărie își susținea vederile culturale, politice și etice încât discursul ținut în Aula Facultății de Medicină, în fatidicul an 1947, alocuțiune intitulată *Morala creștină și timpurile actuale*, avea să-i aducă repudierea și persecuția regimului comunist, și, în final, moartea un an mai târziu.

Savantul era mîndru de obârșia sa modestă și cu atît mai mult de drumul parcurs: “Din întîmplare nu m-am născut nici la Keyo, nici la Montana și tot din întîmplare m-am născut la Broșteni. Și încă și mai din întîmplare în loc să învăț a face brînză bună din laptele oilor pe care le-aș fi putut paște în munte, am învățat încetul cu încetul să colorez celule și fibre nervoase și dacă cineva mi-ar fi spus pe cînd umblam netuns, nespălat și cu opincuțe, că în mine este stofă de savant, las că nici nu l-aș fi înțeles ce spune, dar la înțelegere aș fi fost sigur că aiurează.” Singurul regret pe care îl avea cu adevărat era că nu putea înfăptui mai multe: “Dacă nu te lipești temeinic de nimic ajungi să capeți ori lăcomia frumosului ori pasiunea răului, amîndouă dezastruoase. În mine simt într-adevăr această lăcomie care-mi dă mari turburări uneori. Tot ce-mi place aș vrea să am și mă-ndeamnă inima să-nfăptuiesc, dar deseori constat că nu am atîtea puteri cîte mi-ar trebui și de aici rămîne un fel de cocleală în suflet. E foarte dureros să te surprinzi construit numai pe umbra idealurilor tale.” Chair dacă soarta i se părea, pînă la un anumit moment, ca fiind create de propria-i voință, descoperă un anumit grad de determinare. Destăinuirile sale merg pînă la a diseca modul în care trăiește științific dar simte artistic: “Mă fixează uneori pe cîte o frunză verde ca o omidă și pînă nu o sug toată nu mă las, iar pe urmă vînturile capricioase zboară frunza cu tot cu omidă. Cred că din această îndărătnicie mi-a ieșit mie pofta să fac migăleală de laborator în științele naturale. Și încă ceva poate: sunt sclavul curiozității. Acolo unde este întunericul mai adînc aș vrea să văd ce este.”²⁶

În plan editorial, Gr. T. Popa a dedicat pagini multor confrăți de meserie sau de condei: I. I. Mironescu, Topârceanu, George Magheru, Radu Gyr, Ionel Teodoreanu. Multe dintre eseuri i-au fost publicate în periodicul *Însemnări ieșene*. Astfel, de numele lui se leagă scurtele scrieri *La București*, *Cei plecați*, *O vizită medicală*, *În drum spre Oituz*, *Laurii izbânzii*, *Părintele Ilarion*,

²⁴ Dumitru Radu Popa, *Liber sub dictatură: Gr. T. Popa*, în *Viața românească*, nr. 5/2010, disponibil pe http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/66_viata-romaneasca-nr-5-6-2010/28_eseuri/626_liber-sub-dictatura-gr-t-popa.html

²⁵ Otilia Bălinișteanu, *Grigore T. Popa era cu multe zeci de ani înaintea contemporanilor săi*, în *Hai hui printre cuvinte*, 21/09/2015, disponibil pe <http://otiliabalinisteanu.wix.com/otiliabalinisteanu#!%E2%80%9DGRIGORE-T-POPA-ERA-CU-MULTE-ZECI-DE-ANI-%C3%8ENAINTEA-CONTEMPORANILOR>

²⁶ Gr. T. Popa, *Nomura, Harison și cu mine*, în *Însemnări ieșene*, an. V, vol. XVI, nr. 10, 1 oct. 1940, apud. Richard Georgian Constantinescu, *Puncte de vedere*, din 5/09/2012, disponibil pe <http://www.doxologia.ro/puncte-de-vedere/cine-oi-mai-fi-eu>

Ironia vieții, Flămânzii, Dibuirii sentimentale, Ionel Năzuință, La boierul Tache, O vânătoare cu urmări, În cântec de țiteră, Izul pământului, Cercul durerii, Rătăcirii, Abisul, Subt impresia focului (scriere publicată de-a lungul a șase numere). Toate aceste lucruri vin să alcătuiască un tablou complex al unei personalități la fel de implicat în medicină cât și în literatură.

BIBLIOGRAFIE

Bălinișteanu, Otilia *Grigore T. Popa era cu multe zeci de ani înaintea contemporanilor săi*, în *Hai hui printre cuvinte*, 21/09/2015

Constantinescu, Richard Georgian *Puncte de vedere*, din 5/09/2012

Constantinescu, Richard Georgian *Grigore T. Popa și „controversa Nobel”*, în *Viața Medicală*, nr. 29, 17 iulie 2015

Mărgineanu, Nicolae *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, Prefață de Mircea Miclea, Editura Fundației Culturale Române, 2002

Munteanu, Elisabeta *Motive mitice în dramaturgia românească*, Editura Minerva, București, 1982

Perpessicius, *Opere*, vol 3, *Mențiuni critice*, Editura Minerva, București, 1971

Radu Popa, Dumitru *Liber sub dictatură: Gr. T. Popa*, în *Viața românească*, nr. 5/2010

Vasilescu, Emilian *Arta în slujba lui Dumnezeu. Literatura creștină a dlui Prof. V. Papilian*, în *Revista Teologică*, nr. 11-12, an 1945, Sibiu, Academia Teologică Andreiană

Zeletin, C.D. *Trăiam senzația penibilă că supraviețuiesc propriei sinucideri, Convorbire cu doamna Rodica Diaconu în Distinguo. Eseuri. Evocări. Scriitori medici. Convorbiri*, Editura Vitruviu, București, 2008